

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

VERES ANDRÁS

Egy kiadatlan Petri-szöveg: *Bibó temetése*

1980-ban temettük Földes Laci bácsit, a pesti bölcsészkar filozófus hallgatói körében ritka népszerű tanárt. Eredetileg politikai gazdaságtan volt a tárgya, de érdeklődésébe csaknem az egész világegyetem belefért. Magától értetődőnek tartotta, hogy Sánta Ferenc vagy Sartre éppen megjelent műve alapján mutassa ki az elidegenedés nálunk és másutt munkálkodó rákfenéjét. Tanítványai nem annyira az egyetemen, mint inkább a Dunán vették körül őt, többnapos kajaktúrákon, ahol sokkal inkább lemérhető, hogy ki a legény a gáton. Laci bácsi pedig büszkébb volt főzőtudományára, Csáki-rostélyosára, mint egyetemi óráira.

Mint utóbb kiderült, Zsille Zoltánt a temetésen láttam utoljára, mielőtt a baráti Ausztriát választotta volna lakhelyéül. Született protestálóként és már hosszabb ideje munka(hely) nélküli szociológusként nemigen tehetett mást. Egy évvel járt fölöttem az egyetemen, kezdettől ott bábáskodott a magyar szociológia (sokadik) feltámasztásán. „Alanyi” szociológusnak mondta magát, akinek nincs szüksége komplikált kérdőívre és diktafonra ahhoz, hogy felismerje a társadalom működési zavarait. Barátja, Petri György a Zsille írásait egybegyűjtő, 1988-ban Bécsben kiadott *A létező kecske* című kötethez írt utószavában „individualistának és anarchistának” nevezte őt. Individualistának, „mert csak olyan közösséget fogad el, amely egyének szabad társulásából jött létre,” s anarchistának, „mert minden tapasztalata arra tanította, hogy a nagyszervezetek nem a nagyszervezés, csak a nagyszer megtestesítői, méretük fordítottan arányos hatékonyságukkal, roppant székházai a kontraproduktív székességházai.”¹ A hatvanas évek végén Zsille Zoltán egyike volt azoknak, akik felfigyeltek az ún. második gazdaság jelenségére; piacra orientáltságát mint a tervgazdálkodás ellensúlyát üdvözölte, s ugyanakkor – a maga baloldali érzelmét is kiélve – úgy hitte, hogy lehetőséget ad a fizikai munkások számára önmaguk megvalósítására.

1967-től az Akadémia Szociológiai Kutatócsoportjának munkatársa volt, pontosabban ifjú titánja, az intézet igazgatójának, Hegedűs András exminiszterelnöknek kedvenc tanítványa. Mentorának eltávolításakor a kinevezett utód, Kulcsár Kálmán őt is azonnal kieb-

1 ZSILLE Zoltán, *A létező kecske*, Bécs, Kosmos, 1988, 270.

rudalta onnan. Az Országos Vezetőképző Központba került, ugyanabba a szobába, ahol feleségem, Éva próbálta kiolvasni a befutó adatokból a munkával való elégedettség aktuális értékét. Korábbi ismeretségiink ekkor fordult át barátságba. Rettenetes volt tehetetlenül végigasszisztálni újabb kirúgásának gyalázatos procedúráját. Ismeretes, hogy 1973-ban Hegedűs András és a Budapesti Iskola hivatalos megkövezésben részesült. Az OVK vezetője, a politikai stréberség egyik mintapéldánya arra próbálta kényszeríteni Zsillét, hogy nyilvánosan tagadja meg mesterét, amire persze nem volt hajlandó. Így aztán végképp állás nélkül maradt, s alkalmi munkákból kellett fenntartani magát.

Mielőtt Zsille 1980-ban disszidált volna (milyen ódivatú kifejezésnek tűnik ez manapság), egy magnókazettát adott emlékebe Évának. Ezen néhány vers hallható az ő előadásában. Döbbenetes intenzitással, komor izzással mondja el *Ady Góg és Magóg fia vagyok én...* kezdetű versét (Latinovits ismert szavaiata sápatagnak tűnik hozzá képest), s hasonló színvonalon adja elő Petri György akkoriban írt versét, a *Bibó temetését* is. Petri és Zsille szinte elválaszthatatlanok voltak, nemcsak egymás elvaráta, hanem ivócimborái is. Nincs kétségem afelől, hogy a Zsille által felolvasott szöveg autentikus, magától a szerzőtől való.

Azért hangsúlyozom ezt, mert a Zsille-féle változat eltér a publikálttól. A *Bibó temetése* nyomtatásban először az AB Független Kiadó által 1981-ben szamizdatként megjelentetett *Örökhétfő* című kötetben kapott helyet, a 60–61. lapon. A későbbi kiadások ezt a rövidebb – és szerintem gyengébb – változatot tartalmazzák. Nem tudom, hogy miért változtatta meg később Petri a szöveget. Lehet, hogy jobbnak találta így. Még azt sem tartom lehetetlennek, hogy az első változatot elveszítette, s ezért fanyalodott a rövidebb szöveg kiadására. Mindenesetre feltűnő, hogy a négysoros szakaszokra tagolt vers első strófája a publikált szövegben kétsorosra rövidül.

Az alábbiakban közreadom a Zsille által előadott vers szövegét, szögletes zárójelbe téve a kihagyásokat, lábjegyzetben feltüntetve az egyéb eltéréseket a publikált változattól. Minthogy nem rendelkezem kézirattal, az írásjeleket illetően a versolvasó érzékemre és a logikámra támaszkodom.

Folyton eleredt az eső, azon gondolkoztam, vajon a jóisten
a mi oldalunkon áll-e, ezt idézte mindig rosszkor felbőfögő humorom
[az első titkár '58-as vagy '57-es május elsejei beszédéből,
az ő rosszkor felbőfögő humorát].

Az óbudai temető bejáratánál, hol az eget, hol az érkezőket,
hol a hemzsegő fényképezéseket kémelve, tudtam, kell itt
lennie kocsmának, minden temetőnél kell lennie,
közben útbaigazítottam a nobilesabb² vagy járatanabb vendégeket,

2 A publikált változatban: nóbelebb.

micsoda év, gondoltam, micsoda hullazápor, pedig még nem tudhattam, mennyi van hátra, hányat, kiket, mit visz el ez az év, így morfondíroztam, amíg figyeltem az érkezőket, pontosabban azt, [hogy] kinek van *poftája* idetolni a *képét*, és ki nem jön el,

így szinte nem is tudom, kik voltak ott, a jogosultakat átengedte figyelmem, az érdem tantuszát akik bedobták a fénycellába, ki-kisütött a nap, idegesítően, mint a vakuk, és megkerült a kocsmá is, [és] ott gőzölgöttünk jónéhányan a szertartás kezdetéig.

A cinteremben összetorlódott a hullaszag és a jelenlét.
A barátom sírt a hátam mögött, én úgy éreztem, hogy tanúja vagyok valaminek, amiről majd nem tudok beszámolni,
így éreztem N. O. és P. Q. sírbeszéde során,

amit haladéktalanul kiértékeltek a sírgödör felé haladtukban a résztvevők, miközben köszöntötték egymást és felfigyeltek egymásra jellegzetesen temetési arcbereendezéssel, csak a szemek mertek mosolyogni és a hang [valahonnan] a gyomorból szüremlett, mintha

használhatnának ezzel a halottnak, és ez tulajdonképpen helyénvaló, így legalább valami nem volt *funkcionális* a temetésben, a fenszengés, a szordinó utalt arra, hogy idegen szobába léptünk illetéktelenül, s ettől az egész napvilág egy pillanatra a sírgödör előszobája lett.

Ezt helyesltem, mert [a] makogásig-hebegésig kéne alázkodnunk, ha meghal akárki. Ez a kopár idétlensége a jelmezkölcsönzői gesztusoknak legalább valami valódi helyett volt.³
[Valami *valódi* helyett volt.]

Útközben valakinek elmagyaráztam, hogy ki ki, miért van itt, vagy miért nem szabadna itt lennie, vagy miért meglepő, hogy itt van, aztán egy íróársam segített elhelyezkedni egy másik íróársam mellett, emblématikusan

3 A publikált változatban a szakaszok tagolása:

Ezt helyesltem, mert makogásig-hebegésig kéne alázkodnunk, ha meghal akárki.
Ez a kopár idétlensége a jelmezkölcsönzői gesztusoknak legalább valami valódi helyett volt.

és némi iróniával, a fényképészek és a kései utókor számára
 – mindőjüknek⁴ felfoghatatlanul –, szóval túlélői ocsmánysággal
 helyezkedtünk [el], én, szégyen, el is röhögtem magam ezen,
 meg azon, hogy a síron túl észrevettem átmeneti kedvesemet,

fekete alkalmi ruhában, és tudtam, hogy feleségem
 rézsút a hátam mögött áll, és egymást nézik,
 és ettől [a] gondolataik igencsak elkalandozhatnak
 az ideillő témáktól, megláttam Z-t, aki még nem tudhatta,

hogy az év hunyta előtt elteszi magát láb alól,
 nem tudhatta, hogy valaki néz minket: van úgy, hogy súlyosan bólint,
 máskor ujjal pattint, vagy együttérzően kacsint: elég?
 Vagy egyszerűen kézzel söpör: kifelé!

Szóval még éltünk, amikor a hátára döntött lift vitte
 Bibót a szuterénbe, honnan a halottak országa nyílik.
 Egy nagy szürke vasajtón mennek át, nem is hallják
 az élők kopogását. Azonnal elkezdődik

a minden érkezővel újból kezdődő játszma, amelynek címe:
 Lehetséges Történelem. Erdei, Sztálin, Révai, Ravasz, Nagy Imre,
 Lukács sietnek elébe, ezeket ismeri fel a tolongásban, és
 kezdődik máris a *Kivesztma!*

[Így képzelem a holtak életét, persze ez csak képzelgés.
 Mi, akik éltünk akkor, ki állami, ki magángépkocsival,
 villamossal vagy netán gyalogszerrel s kaptatunk azóta is
 az itteni tájakon, nagyon rosszul tudjuk, hogy megy

felt és lent, csak nézzük és fényképezzük egymást
 gyűlölködve, tünődve, mint a temetésen,
 nem is tudva, hogy nézünk és fényképezünk
 ezen az esővel síkszéli világon.]

Talán nem maradok egyedül azzal a véleményemmel, hogy a Zsille-féle változat nem-
 csak strukturáltabb, hanem a verset uraló rezignált hangnemet is jobban érvényre juttatja.
 Az elhagyott befejezés még nyomatékosabbá teszi a temetés résztvevőit sújtó iróniát: a

4 A publikált változatban: mindkettőjüknek.

politikai ellenzéket hasonló kritikai megvilágításba helyezi, mint a hatalom birtokosait.⁵ Még különösebb, hogy ugyanaz a hatalmi játszma folyik az elképzelt árnyékvilágban. Az egyetlen külső pont, amely túl van e horizonton, a nyilvánvaló módon transzcendens „valaki,” aki „néz minket” és mérlegel, s amikor úgy ítéli meg, „kisöpör.” (Zsille minden szenvedélyét beleadta, amikor a „kifelé!”-t süvölti.) A publikált változat befejezésével nem tudtam kibékülni, túlságosan brutálisnak, illetve nyitottnak érzem (még ha a *Kiveszítma* a „Ki nyer ma” pandanja is).

Zsille Zoltán csak a rendszerváltás előestjén bukkant fel ismét Budapesten, először a TUDOSZ alakuló ülésén mint egy bécsi újság tudósítója. Később eltávolodtunk egymástól, s ritkán találkoztunk. Csak amikor Petri meghalt, és megjelent Zsille túlcsondult, helyenként összefüggéstelen, nekrológnak szánt írása az *ÉS*-ben,⁶ akkor jutott eszembe a *Bibó temetése*. Megkerestem őt, elmondtam, hogy két változat is létezik, s hogy lenne szíves megkeresni azt a szöveget (ha megvan), melyet hajdanán magnóra olvasott. Azt válaszolta, hogy a lehetetlent kérem, mert bár rengeteg irata-papírja megmaradt, ezek között rendet rakni évtizedekbe kerülne.

Már Zsille sem él. Az eredeti szöveget, a filológiai bizonyítékot tőle beszerezni immár valóban lehetetlen. Gondoltam, mégis, csak azért is közreadom mint egy általam kedvelt Petri-szöveget. A magnókazetta ma is megvan, gondosan őrzöm.

5 Ezért hagyta volna el utóbb a szerző a két utolsó versszakot? Petrit nem jellemezte effajta önkorkalozás.

6 ZSILLE Zoltán, *Az én Petrim*, Élet és Irodalom, 2000, augusztus 25, 34. sz., 10.